

UOT 37.0

STRATEGİYALI OXU PROBLEMİ**CƏFƏROVA NABAT BEYDULLA qızı***Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, dosent**Cafarova_nabat@mail.ru****Açar sözlər:** oxu, strategiyalı oxu, problem, nitq inkişafı, təfəkkür*

Müstəqil Azərbaycanın gələcək inkişafını, daha da çiçəklənməsini təmin edən amillərdən biri kimi təhsilin rolu böyükdür. Klassik müfəkkir Nizami Gəncəvi yazırdı: “Bilik öyrənməyi ar bilən hər kəs, dünyada mərifət qazana bilməz”.

Gələcək nəsillərin daha yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik şəxsiyyətlər kimi yetişməsində, xalqına, adət-ənənələrinə hörmət, torpağa məhəbbət bəsləməsində təhsilin rolu danılmazdır. “... Məktəb və müəllimləri olmayan bir millət müəyyən bir sima və məfkurəsi olmayan cocuğa bənzər ki, öz xeyir və şərinə düşünə, dost və düşməni fərq edə bilməz ... . Məktəb nur və səadət çirəğidir”. [2, s.128]

Qloballaşmanın gətirdiyi indiki şəraitdə məktəb qarşısında tənqidi təfəkkürə malik şəxsiyyətləri yetişdirmək məsələsi ön plana çəkilir. Xalqımızın maarifpərvər ziyalıları bütün zamanlarda gənc nəsli oxumasını, savadlanmasını cəmiyyətin tərəqqisində mühüm amil olduğunu söyləmişlər.

İngilis filosofu Herbert Spenserin sözləri ilə desək, bir insanın dəyəri onun oxuduğu kitablarla ölçülür. Bu fikirdə şəxsiyyətin formalaşmasında kitab mütaliəsinin mühüm şərt olduğu aydın şəkildə özünü göstərir. Belə bir deyim də vardır ki, on kitab oxumaq insanın həyatını istədiyi kimi qurmağa kömək edir. Lakin ən ağıllı on kitaba tapmaq üçün isə daha çoxlu kitab oxunmalıdır. Azərbaycanda da şəxsiyyətin mədəniyyət göstəricilərindən biri kimi onun oxu vərdisləri, mütaliə etmə xüsusiyyəti dəyərləndirilir.

Oxuya tələbatın yaradılması qayğısına qalmaq, onu vərdişə çevrilməsinin vacibliyini düşünmək ibtidai siniflərdən başlanmalıdır və həmçinin bu ibtidai sinif müəllimlərinin vəzifə borcudur. Strategiyalı oxu məhz bu dövrdən formalaşdırılmalıdır. Bu daha maraqlı bir mühit yaradaraq şagirdləri dərəcə həvəsləndirir, həddindən artıq yorulmasının qarşısını alaraq, gərginliyi aradan götürür. Tərbiyə prosesində mühüm rol oynayaraq, şagirdin təbiət cəmiyyətə həyata qarşı baxış şəklini, münasibətini dəyişir, şəxsi keyfiyyətlərin formalaşmasında rol oynayır. [4, s.93]

Azərbaycan Respublikasının I-IV siniflər üçün Azərbaycan dili (oxu) üzrə fənn kurikulumunda ümumi təlim nəticələri öz əksini aşağıdakı kimi tapmışdır. [1, s.3] Şagird:

- mətni düzgün, sürətli, ifadəli, şüurlu oxuyur;
- müxtəlif mətnləri bütöv sözlərlə səslə və səssiz oxuyur;
- oxuduğu mətnlərin məzmununa münasibət bildirir;
- mətnin hissələri arasında mənə əlaqələrini müəyyənləşdirir;
- bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.

Kurikulumda oxu məzmun xəttində, şagirdlərin oxu üzrə bacarıq və vərdislərinə yönəldilməsinə xidmət edən standartların reallaşması müəllimin bu işə ciddi və məqsədyönlü yanaşmasını tələb edir.

Oxu mədəniyyəti ümumi mədəniyyətin, dünyagörüşünün göstəricisi kimi, onun mühüm komponenti kimi çıxış edir. Oxu mədəniyyəti oxumağı həyatı tələbat səviyyəsində dərk edən insanlara xas xüsusiyyətdir. V.A.Flerovanın fikrincə, oxunun başlıca prinsipi şagirdlərin düşüncəsini inkişaf etdirməkdir. Belə olduqda şagird oxuyaraq yaşamağı bacaracaqdır. Belə ki,

birinci sinifdə hərflərdən hecalar, hecalardan sözlər düzəldərək ilk dəfə oxu texnikasına yiyələnməklə bağlı hər kəsin bir çox təsəvvür və xatirələri vardır.

Oxunun psixoloji xüsusiyyətlərini öyrənən psixoloq D.B.Elkonin oxunu sözün səs formalarının onların qrafik (hərf) modeli üzrə yenidən hasil olması prosesi kimi dəyərləndirir. [7, s. 17] Oxu təlimi, oxu bacarıqlarına yiyələnmə təqdim olunan mətni dərk edərək, düzgün, rəvan, şüurlu, ifadəli oxuya bilmək qabiliyyətini formalaşdırır. Bu zaman şagird oxunmuş materialın məzmununu nəql edir, təhlil edir, ona öz münasibətini bildirir, hadisələri həyatla əlaqələndirir.

Oxu təhsilin əsas funksiyalarından biridir. Oxu şagirdlərin söz ehtiyatını zənginləşdirir, nitqini, özünüifadə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Ən əsası Azərbaycan dilinə yüksək səviyyədə yiyələnmə baş verir.

Oxu bacarıqları şagirdlərin konkret təsəvvür və anlayışlarını daha da genişləndirir, lüğət ehtiyatlarını artırır, sözlərin mənalılarının daqiq mənimlənilməsinə diqqət yerilir, nitq situasiyalarında həmin sözlər fəallaşdırılır. Bu prosesdə şagirdlər arzu və istəklərini sifahi və yazılı formada ifadə edə bilər, bu da onların nitq mədəniyyətinin formalaşmasına imkan yaradır. Oxu şagirdlərdə düzgün, sürətli, şüurlu və ifadəli oxumağı, oxunmuş materialın məzmununu nəql etmə bacarığını yaradır. Oxu təliminin yüksək səviyyədə təşkili və həyata keçirilməsinə həm Azərbaycan dilinin öyrənilməsində, həm də başqa fənlərin tədrisində, şagirdlərin sinifdənxaric fəaliyyətində xüsusi əhəmiyyət verilməlidir.

Oxu zamanı əsas iş uşaqlarda dünyagörüşü yaratmaq, oxu sənətinə yiyələndirməkdir. Oxu prosesində şagirdin daxili aləmi, hissləri, emosional vəziyyəti oxunan mətnin ahənginə uyğun dəyişir. Odur ki, oxu üçün tərbiyəvi xarakterli mətnlər seçilməlidir. Oxu prosesində şagirdlərdə müsbət kompetensiyalar formalaşır: vətəna məhəbbət, mərdlik, igidlik, qoçaqlıq, fədakarlıq, ədalətlik, xeyirxahlıq, düzlük, doğruluq, sədaqət və s. əxlaqi keyfiyyətlər tərbiyə olunur.

Strategiyalı oxu dərslərində şagirdlərin mütaliə bacarıqları güclənir, kitabə maraqları artır. Şagirdlər tədriscən oxunun idraki əhəmiyyətini başa düşürlər. Oxunun düzgün təşkili uşaqlarda oxuya, mütaliəyə meyli gücləndirir.

Strategiyalı oxu təlimi prosesində müəllimlə şagirdlər arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq baş verir. Müəllimin oxuya nəzarəti, şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnməsi məqsəduyğun şəkildə həyata keçirilir. Fəal təlim metodlarından istifadə isə oxuya yaradıcı xarakter verir.

Strategiya ilə oxunun inkişaf etdirilməsi, oxu vərdislərinin yaradılması işlərinin aparılması sənəd təliminin zəruri məsələlərindən biridir. Oxu bacarıqları o zaman daha səmərəli formalaşır ki, uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun bədii əsərlərdən parçalar, xalq yaradıcılığı nümunələri üzrə iş aparılsın. Azərbaycan dili dərslərində verilən materiallar şagirdlərin mənavi aləmini zənginləşdirir, təkəkkür proseslərini inkişaf etdirir, nitq bacarıqlarının yaranmasına səbəb olur, bütün bunlar isə oxu vərdislərinə yiyələnməkdə mühüm rol oynayır.

Oxunun sistemli və ardıcıl aparılması ilə bağlı M.A.Ribnikovanın fikirləri maraqlıdır. O, oxu zamanı yaş xüsusiyyətlərini, təkəkkür proseslərini nəzərə almağı vacib hesab edirdi. Belə ki, oxu mətnlərinin hissə-hissə və bütöv oxunub dərk edilməsi, sonda ifadəli oxu vərdislərinin yaradılması sistem şəkildə həyata keçirilir.

Oxu strategiyası-oxunun təşkili və düzgün idarə edilməsidir. Yəni şagirdlər oxu üçün təqdim edilən mətnin mənasının dərk edilməsini problem kimi, mətnin oxusunu isə problemin həll edilmə forması kimi, strategiyalı oxunu isə problemin həlli, fəaliyyətin düşünülmüş səviyyəsinin qurulması kimi dəyərləndirirlər. Strategiyalı oxu zamanı məqsədu çatmağın yolları, gözələnən nəticələrə nail olmağın strategiyası qurulur. Belə yanaşmaya görə şagird materialı oxumazdan əvvəl həmin mətn haqqında xəyalında aydın təsəvvür yaradır.

Strategiyalı oxunu oxunun zirvəsi adlandırmaq olar. Bu zaman şagird özü oxu fəaliyyətinin təşkilini, nəzarət edilməsini həyata keçirir. Strategiyalı oxu materialın dərk edilməsində mühüm rol oynayır. Şagird oxunun məqsədini müəyyənləşdirib, fəaliyyətini idarə edə bilər.

Oxu strategiyası oxuda vacib olanın aşkar edilməsində, oxu zamanı əldə olunanların köhnə biliklərlə inteqrasiyasında, əvvəl oxunmuş mətnlərlə müqayisə edilməsində, ssenari hazırlanmasında və s. özünü büruzə verir və şagirdlərin təkəkkürünün inkişafına səbəb olur. Şagirdlər mətnin mənasının şüurlu dərk edilməsinin təşkilinə nail olurlar. Bütün bunlar şagirdin idraki-koqnitiv, kreativ inkişafından xəbər verir. Oxu strategiyası təxəyyülün, fantaziyanın pik həddini yarada bilər.

Strategiyalı oxuda şagirdlər gözələnən nəticəni oxuya başlamazdan əvvəl təsəvvür etməyi bacarırlar. Strategiyalı oxu zamanı biliklər inteqrasiya edilir, əlaqələndirilir və tətbiq edilir. Strategiyalı oxunun səkkiz prinsipi müəyyənləşdirilmişdir ki, strategiyalı oxu zamanı şagird:

- idraki və yüksək idraki bacarıqları əlaqələndirir;
- məqsədləri müəyyənləşdirir və inkişaf haqqında düşünür;
- yeni məlumatları mövcud bilikləri ilə əlaqələndirir;
- mətnin mənasının dərk edilməsində fəal iştirak edir;
- təşkilati simvollardan istifadə edir;
- fərdi oxu üslubunu faydalı hesab edir;
- təlim zamanı özgələri ilə əməkdaşlıq edir;
- düşünmənin üç mərhələsinə cəlb edilir: 1) düşünməyə yönəlmə; 2) dərkətmə; 3) düşünmə. [8, 61]

Strategiyalı oxunun növrinə nəzər saldıqda görürük ki, onların hər biri şagirdin nitq və təkəkkürünün inkişafına istiqamətlənmişdir. Məsələn :səslə, səssiz oxu, geri qayıtmadan oxu, sürətli oxu, inteqral oxu, artikuliyasız oxu, ponoram oxu, dərinləşdirilmiş oxu, seçmə oxu, ordanburdan oxu, nəzərdən keçirməklə oxu, qeydlər aparmaqla oxu, işarələyərək oxu, təxmin edərək (proqnozlaşdırılmış) oxu, sual verərək oxu, tənqidi oxu, xorla oxu, müzakirə edərək oxu, rollu oxu, əzbərləmə, müqayisəli oxu, ISOAT- izlə, soruş, oxu, anlat, təkrarla(Robinson-1960), nişanlamaqla oxu və s.

Oxu şagirdlərin nitqinə güclü təsir göstərir. Oxu prosesində şagirdlər ədəbi tələffüz normalarına əməl etməyi öyrənir, orfoqrafiya və intonasiya komponentlərinə praktik olaraq yiyələnir. Belə ki, tənəffüs, səs, diksiya nitq texnikası anlayışının mühüm elementləridir və nitq texnikası anlayışına oxu və danışıq prosesində tənəffüs, səsin, diksiya və s. daxildir. [5, s.172].

Strategiyalı oxu prosesində ibtidai sinif şagirdlərinin təkəkkürü və sifahi nitq bacarıqları inkişaf edir. Strategiyalı oxu onlara fakt və hadisələri anlamağa, yadda saxlamağa, müqayisə etməyə, ümumiləşdirməyə, sistemləşdirməyə, noticə çıxarmağa, hadisələrin gedişini izləməyə və yaradıcı şəkildə yanaşmağa kömək edir. Strategiyalı oxu şagirdlərin kommunikativ bacarıqlarının inkişafını sürətləndirir.

Göründüyü kimi, dilin iki əsas funksiyasından – ünsiyyət və düşüncə - məntiqi istiqamət yaradılan sistemin kommunikativ çatmazlıqlarını könərə qoyaraq düşüncə funksiyasını önə çəkir; (bu da) kommunikativ funksiyanın üstünlüyündən irəli gəlir. [6, s.6]

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I-IV siniflər). Bakı, 2012, <https://muhaz.org>
2. Abdulla Şaiq. Əsərləri. IV c., Bakı: Azərənər, 1977, 776 s.
3. Cəfərova N. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. I hissə. Bakı: ADPU-nun nəş., 2020, 404 s.
4. Hacıyeva V. İnteqrasiya və onun dərslərində yradılması // Sumqayıt Dövlət Universiteti. Elmi Xəbərlər. Sosial və humanitar elmlər bölməsi. c.16, №4. Sumqayıt: SDU, 2020, s. 91-95; <https://elibrary.ru/item.asp?id=44598014>
5. Kərimov Y. Ş. Ana dilinin tədrisi metodikası. Bakı: Nasir, 2003, 520 s.

6. Mürsəliyeva X. Süni dllərin yaranma tarixi // Sumqayıt Dövlət Universiteti. Elmi Xəbərlər. c.16, №4. Sumqayıt: SDU, 2020, s.4-11, <https://www.ssu-scientificnews.edu.az/pdf/S16-4.pdf>
<https://elibrary.ru/item.asp?id=44597997>
7. Элконин Д.Б. Как учить детей читать. 2-е изд. М.: Знание, 1991, 80 с.
8. <http://www.tipii.edu.az/noduploads/document/oxu-talimi-muallimlar-ucun-vasait>

РЕЗЮМЕ
ПРОБЛЕМА СТРАТЕГИЧЕСКОГО ЧТЕНИЯ
Джафарова Н.Б.

Ключевые слова: чтение, стратегическое чтение, проблема, развитие речи, мышление

Оценка компетенций каждого человека основана на его привычках и достижениях в различных сферах жизни. Эти привычки являются одним из важных условий реализации мечты и построения жизни молодых людей на уровне требований информационного века, в основе которого лежит культура чтения. Можно подумать, что развитие современных технологий и обилие средств массовой информации снизят интерес к чтению. Учитывая реалии нашего времени, мы видим, что такой подход очень близок к реальности, но каждый, кто ценит книгу, знает, что книга - лучший друг человека, собеседник и проводник. Духовный мир человека, читающего книгу, обогащается, меняется его мировоззрение, он становится идеальным человеком гражданского общества.

Основная цель стратегического чтения - научить учащихся искусству чтения. В процессе стратегического чтения дается понимание окружающего мира; умы студентов обогащаются художественными образами; формируются высокие моральные качества; прививается чувство любви к азербайджанскому языку; создается интерес к чтению; у студентов развивается чувство патриотизма и гордости за героев.

SUMMARY
THE PROBLEM OF STRATEGIC READING
Jafarova N.B.

Key words: reading, strategic reading, problem, speech development, thinking

The assessment of the competencies of each person is based on his habits and achievements in various spheres of life. These habits are one of the most important conditions for the realization of dreams and the construction of the lives of young people at the level of the requirements of the information age, based on the culture of reading. It is possible to think that the development of modern technologies and the abundance of mass information will reduce the interest in reading. Considering the reality of our time, we see that such an approach is very close to reality, but everyone who appreciates the book, knows that the book is the best friend of man, interlocutor and conductor. The spiritual world of a person who reads a book, enriches, changes his worldview, he becomes the ideal person of civil society.

The main purpose of strategic reading is to teach students the art of reading. In the process of strategic reading, the concept of the surrounding world is given; the minds of students are enriched by artistic images; high moral qualities are formed; The feeling of love for the Azerbaijani language is instilled; creates interest in reading; students develop a sense of patriotism and pride for the heroes.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	23.03.2021
	Son variant	30.04.2021